

ילדה על הגשר

בספרה הראשון, "יצירת מופת", כתבה הסופרת אנה אנקוויסט על אם שבתה הקטנה מתה. שבע שנים אחרי, נהרגה בתה שלה בתאונת דרכים. לרגל צאת הספר לאור בעברית, נסעה אליה שרית פוקס לאמסטרדם, ושמעה על חיים שמסרבים להימשך

שרית פוקס

9:47 6/5/2005

הצער על מות הבת שלה לפני ארבע שנים השאיר סימנים בסופרת אנה אנקוויסט: הקול שלה נטול מוזיקה. וזה משונה, היא הרי גם פסנתרנית, אבל הקול מרוקן ובקושי נקלט במכשיר ההקלטה. קווי המתאר של הפנים מחוקים כמעט, כמו שקורה באזור אסון, אבל ברור שהיתה יפהייה. אישה מחוננת כל כך - פסיכואנליטיקאית, פסנתרנית, משוררת, סופרת נערצת בהולנד, באירופה, ומאז יציאת "הסוד" בעברית לפני שנתיים, גם בישראל-בדיכאון. הדיכאון, היא מספרת, עולה ויורד, יש ימים כאלה, יש ימים אחרים. אני פגשתי אותה כנראה ביום קשה.

הספר הראשון שכתבה ב-1994, "יצירת המופת", יצא בימים אלה לאור בעברית (הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה, בתרגום רן הכהן). במבוכה גדולה אני יושבת באמסטרדם בלובי של מלון שמביט על תעלה (צבע המים עכור כמו כל התעלות של העיר) מול אנקוויסט החרישית. המבוכה גורמת לי כנראה לדבר המון ובעליצות מדומה. כי איך אשאל אותה על התופעה המדהימה של "יצירת מופת"? כלומר, על העובדה שבספר, כמעט במרכזו, מתוארים מות ילדה בת שמונה ממחלה ותהליך האבל של אמא שלה, בריאליזם פיוטי, מהפנט. מורכב מפרטי פרטים כמו כל הספר הזה שדומה לפרטיטורה של סימני תווים מדוקדקים. אבל אנקוויסט איבדה את הבת שלה שבע שנים אחרי צאת הספר. המוות המדומה הקדים את המוות הממשי. האם הקדימה להכיר את האבל, דרך הכתיבה עליו?

מרחיט בת ה-27 רכבה על אופניים באוגוסט 2001, כמו רוב האמסטרדמים, ומשאית פגעה בה. לרוצח, לנהג המשאית, לא היתה מראה מסוג מיוחד, שפותחה בהולנד, כזאת שמכסה את כל הזוויות, כלומר גם את הזווית שממנה לא ראה את מרחיט. עשרות בני נוער נהרגים כל שנה בתאונות כאלה. אנקוויסט יצאה אחרי מות בתה למאבק ציבורי, שבמהלכו כינתה את שרת התחבורה "מטומטמת", ובסופו חויבו נהגי משאיות להתקין את המראה הזאת. מאוחר יותר התיישבה בספריות לתחקיר עבור הרומן ההיסטורי שסיימה לכתוב לאחרונה ויצא השבוע לאור. ההשתקעות במחקר, כמו המאבק הציבורי, מילאו את הריקות, מין מילוי טכני, שהוא יותר טוב מכלום, טוב מליפול לתוך לוע הצער.

"יצירת מופת" מלווה שלושה ימים בחיי משפחה שמתכוננת לפתיחת תערוכה חשובה של הצייר יוהאן, אפשר לומר הדמות המרכזית בספר, ותוך כדי המתנה נודדות התודעות של בני המשפחה אחרונות. ומי במשפחה? יוהאן כבר הזכר. הוא, ואת זה אומרים בספר (שהיא אנקוויסט היא פסיכואנליטיקאית, ויש בספר דמות מקבילה לה, ליסה) דון ז' ואן נרקיסטי. כלומר: פתיין עם אגו גרנדיוזי. כלומר: בני אדם הם אובייקטים בשבילו, שנועדו לענות על צרכיו, ומי שלא יעמוד בדרישה יפגע על ידי הזעם הנרקיסטי הנורא שלו. כלומר: מקסים באופן פטאלי לרוב הנשים, כל עוד הן מזוכיסטיות. יוהאן, כמו אחיו אוסקר, ננטש על ידי אביו כשהיה ילד ונשאר עם האם הנוראה אלמה ששולטת בהם על ידי סכסוך והפרדה.

אוסקר הוא חוקר אמנות, אובססיבי-כפייטי (אי אפשר כנראה לספר על הספר הזה אלא במילון פסיכולוגיסטי ולו גם פסבדו-מקצועי כשלי, כי אנקוויסט מציירת את הדמויות על פי מפתח פסיכולוגי שקוף. ועם זאת, הציור מדהים). הוא מלא שנאה שהיא קנאה באח שלו האמן. התיאור של אוסקר בשירותים, ההתעסקות בכל הקקי הזה, נדיר בספרות. כמה ימים לפני התערוכה מפרסם אוסקר מאמר בגנות הציור של אחיו.

"לוקח שנים של אנליזה להיפרד מהפנטזיות כלפי אבא"

וישנן הדמויות הנשיות המלבבות. אלן, אשתו לשעבר של יוהאן, שמצליחה להתנתק ממנו אחרי מות בתם, והחברה הטובה שלהם ליסה (הפסיכיאטרית). ידידות הנשים שלהן, הקרבה, האינטימיות, היא משקל הנגד ליחסים הבוגדניים בין אלמה ובניה. אבל כמו ב"הסוד" יש סוד גם בספר הזה. והסוד, בלי לגלות מה שאסור, הוא בהשפעה הגורלית, המוחצת, שיש לאב הנוטש על חיי בניו.

לקראת התערוכה שולח לו יוהאן הזמנה לתערוכה שלו. אלמה, שמאמינה שיש אפשרות שהבעל לשעבר יופיע פתאום,

מתעוררת לחיים וחושפת פגיעה שלא נרפאה מעולם.

כל הדמויות בדרמה הזאת נכספות לאבא או לדמות אבהית מנחמת, ועל כך יש לליסה מונולוג מסכם. על כך שדמות האב, ולא דמות האם כמו שגורסת הפסיכולוגיה השמרנית, היא המפתח לכל.

הספר נפתח בהצצה של ליסה לתוך האקווריום שלה שבו בולעים דגים את הצאצאים שלהם. נושא אכילת הילדים, טריפתם, חוזר בספר כמה פעמים. בהשוואה ל"הסוד" זהו ספר אלים כמעט. המצב האנושי מתואר בו מנקודת ראותה של פסיכואנליטיקאית, בחריפות, באכזריות. מצד אחד, הורים מתוארים כתולשים את בשר ילדם פיסה פיסה כאילו היה דג ש"נשכב בציינתנות בן הסכין והמזלג". מצד שני, תיאור הסקס האחרון של אלן ויוהאן הוא מופלא. מין ציור של אדוארד מונק שבו הגבר והאישה נלפתים אחד בשני, בתשוקה, בייאוש, בשנאה, באהבה.

אנקוויסט עבדה כמטפלת עם בני הדור השני בהולנד, בארגון שנקרא "40-45". היא מאמינה שהעם ההולנדי בגד ביהודים. "נתנו לכל לקרות והבטנו לצד השני, היתה לנו גם מערכת רישום כה מופלאה שמצאנו יהודים בכל מקום".

ליסה אומרת בעמוד 237: "אבות הם העניין. . . בסופו של דבר אנחנו רוצות לשבת על הברכיים של אבא, תמיד, לעולם ועד. לא של אמא, של אבא". ככל שידוע לי זו מגמה חדשה בפרשנות הפסיכולוגית, חלקה בעקבות לאקאן. זו ההשקפה שלך?

"העניין נחשף בגלל התנודות הסוציולוגיות של האישה, בגלל האמנסיפציה שלה. נשים מטפסות גבוה אל תוך האזור שבו אבא שלהן שלט, עורכות דין, רופאות, מנהלות".

והן מתחרות בדימוי של האב?

"בדיוק, וחשוב לה לאישה שאבא שלה ייתן אישור, הסכמה, לצעד שלהן אל הטריטוריה שלו. שהאב יגיד: זה בסדר, אני אוהב את זה שאת מגיעה רחוק. וכשיש לך את הסכמת אביך את לא צריכה אישור של אנשים אחרים".

אבל גם הגברים בספר זקוקים לשבת על ברכי האב.

"כמובן. הם נעזבו, וילד שנעזב על ידי האב מרגיש שלא היה טוב מספיק ולכן הלכו ממנו. אבל נכון, עניין האב מושפע מהניסיון המקצועי שלי. בתקופת הלימודים שלי האם היתה החשובה ביותר, ואני מצאתי, גם באנליזה שאני עצמי עברתי, שהאב חשוב".

זה קשור לאבא שלך?

"היו לנו יחסים רעים. הוא היה איש קר. מדען. לא היו לי בעצם יחסים איתו".

ואת עדיין כמהה לשבת על ברכיו, לתקן את היחסים, לממש אותם?

"כל חיי היו יחסים עם גברים מבוגרים, מורים לפסנתר וכו'. הכמיהה לאב בוטאה ביחסים האלה. אבל זה לא מנחם, דמויות התחליף. לוקח שנים של אנליזה להיפרד מהפנטזיות כלפי אבא, שיהיה אכפת לו ממך, כי את מרגישה לבדך, לא בטוחה, זנחתי".

"יצירת המופת", עטיפת הספר

"הם תמיד מאוימים מאלוהים שמסתכל בהם"

-הכמיהה לאלוהים היא אותה כמיהה לאב, כנראה.

"כן. אבל יש סכנה, לפחות בצורות, להיות דתי כדי שיהיה לך אבא. במסגרת העבודה שלי ראיתי פציינטיים שתלויים באלוהים נוקשה, ששולל הכל".

-בפרקטיקה שלך ראית הורים שאוכלים את הילדים שלהם, מנטלית.

"אני מכירה ילדים בהולנד שגודלו באופן קלוויניסטי נוקשה, שאינו מרשה שמחה, הם תמיד מאוימים מאלוהים שמסתכל בהם. שאומר להם: אתה לא כלום".

-ואילו אנשים הם כשהם מגיעים לטיפול?

"אגרסיביים, פוחדים משמחה, מעונג, מדוכאים כי הם לא מעזים להיות מה שהם רוצים. האנרגיה שלהם הולכת על מורא אלוהים".

-הספר מלווה בציטוטים בראש כל פרק מ"דון ג'ובאני" של מוצרט, ויש מקום בספר שבו ליסה הפסיכיאטרית שואלת על הכוח המכשף של הגבר הפתניין: "מהו הדבר הזה בעצם. הוא משהו שיש רק לנשים? שאת מרגישה פיק ברכיים עם גבר כזה, וכל מה שאת יודעת שחשוב לך, שטוב לך, מאבד לפתע את משמעותו כשהוא קורא לך?"

"הגברים מהסוג הזה, שבעצם מחפשים את עזרתנו, גורמים לאוטונומיה שלנו להתפורר מולם. הם זקוקים לנו, אבל מפוררים אותנו. הגבר הנרקיסטי מהסוג הזה בא ומבקש: נחמי אותי, תהיי איתי, ונשים לא מסוגלות להתגונן בפני סוג הפתיינות הזה, המתחנן כביכול".

-יוהאן אומר בתקופת האבל על הילדה, כשהוא רוצה לעורר את אשתו מהדיכאון שלה שמרגיז אותו בתור נרקיסטי, כי משמעות החיים היא לעבוד קשה ולהתפרסם. אנקוויסט ואני צוחקות בבוז, מין צחוק יבש כזה.

-את יכולה להגיד עוד משהו על אב הטיפוס הזה, מין פיקאסו כזה, או פחותים ממנו כאמנים, אבל בעלי אישיות דומה. פגשת כזה?
"כן, זה מפתה מאוד".

-את נשואה לכזה?
"לא, לא. אבל ההבדל בין גברים ונשים בעניין הזה הוא בדרך שבה הם שומרים את הרגש של ה'אני'. גבר מרגיש טוב כשהוא מצליח בעולם החיצוני, צובר כוח, מתפרסם. אישה מרגישה טוב כשהיא מתייחסת לאדם אחר, יוצרת דיאלוג".

-זה מדהים שיוהאן מצייר את הסבל של אלן בתקופת האבל על הבת עם חמלה, אבל בחיים הוא לא מבטא כלפיה הזדהות. הוא מצייר יגון שבו הוא כופר בחיים הממשיים.
"כן, זאת הנכות שלו".

-של לא מעט אמנים, שרואים אותך כאובייקט מופשט ליצירה שלהם, אבל לא מרגישים כלפיך רגש אנושי בחיים.
"כי רגשות כאלה הם סכנה לאמן כזה. אם ירגיש באמת, הוא לא יוכל ליצור, ורואים את זה בסוף הספר, כשיוהאן מוצף רגשות כלפי אבא שלו הנעלם. הוא נהפך לילד".

-ואז נעלמת הכריזמה הדון ז'ואנית שלו.
"בדיוק".

-יוהאן הוא דמות דוחה. והנה, בשיחה את לא מבקרת את דמות הדון ז'ואן.
"לא, אני לא לגמרי מבקרת. מדובר הרי בילד נטוש. רק חבל על אלן שנישאה לו".

"כל הדברים שעשינו יחד, כל זה חסר ערך"

-בשני הספרים שלך שתורגמו לעברית יש מין רוח רפאים של אהבה ישנה, גבר קודם, שנוסע לאהובה הישנה אבל לא מגיע. לא נפטרים מאהבות קודמות?
"אהבות שכאילו נגמרו הן עניין לא גמור".

-הנושא של הורים שטורפים את הילדים שלהם, שמשתמשים בהם, שמזיקים להם, חוזר בספר.
"הילדים לא יכולים להגן על עצמם, כי כל מה שיש להם זה ההורים. זה משהו שאני רואה בעבודה שלי, אנשים שנעשו חולים כי ההורים אכלו אותם. זה טמון בעומק הנצרות. ישו, הבן, נצלב למען האב, על ידיו בעצם. זה דימוי סדיסטי נורא. האב משתמש בילדו בצורה כזאת וכל המאמינים צריכים להזדהות עם זה. זה נורא. והילדים חשים שיש משהו חשוב יותר להורים מהחיים שלהם. שלא אוהבים אותם".

- צריך לחוקק חוק למבחן רישוי להורות, לא?
"נכון מאוד. אם יש מבחן לנהיגה במכונית, איך לא יהיה רישיון גם לזה?".

-הגעתי לשאלה הנוראה. את מתארת מות ילדה, ותיאור של אבל מפורט, מצמרר, ולך זה קרה כעבור שנים.
"ואני חשבתי שאני מצליחה להזדהות עם אם שכולה. בחיים זה הרבה הרבה יותר נורא ולוקח הרבה יותר זמן. הרבה יותר משנה, התהליך. לא כמו בספר. המון אנשים כתבו לי כמה נורא שכתבתי על דבר כזה והנה, הוא קרה לי".

-אלן אומרת בספר: "כשאהיה זקנה. . ."
אנקוויסט משלימה את המשפט: "עדיין תהיה לי בת מתה". הבת שלי מתה לפני ארבע שנים ואני עוד לא יכולה להגיד את המשפט הזה. ילדה מתה. זה לוקח הרבה הרבה הרבה זמן. זה משנה את חיך ולעולם לא יהיה מה שהיה, ובסוף עליך להשלים עם זה. ואני לא משלימה. לא רק הילדה מתה. כל הפנטזיות שלי עליה מתו: איך יהיה כשהיו לה ילדים משלה, העתיד שצירתי. וכל הדברים שעשינו יחד, כל זה חסר ערך".

-בספר יש הבדל בין האבל של האב על הילדה, לבין האבל של האם.
"אופי האבל תלוי כנראה בסוג היחסים שהיו לך עם המת. משמעות המת עבורך מעצבת את האבל שלך. לאביה הנרקיסטי היא היתה רק תכשיט. אבל לאם היו יחסים אמיתיים עם הבת שלה. מות ילד יכול להרוס יחסים".

"אני לא מצפה ליותר מדי מהעתיד"

-איך עיבדתם את האבל בבית שלכם?
"אני לא יכולה להיות בצער שלי עם בעלי. אנחנו מקבלים את זה שכל אחד עושה את זה בדרך. אנחנו די טובים בלעזוב אחד את השני לעצמו. כשאני נורא בדיכאון בעלי בסדר. כשהוא נופל, אני מנסה לעלות. זה קשה גם לבן שלנו. לכל אחד יש אובדן שונה".

-אף אדם בספר הזה לא מאוזן, בכולם רוחשים רעלים.

"יש משפחות כאלה, אני מכירה אחת, זאת של ידיד שלי. לקחתי את אמא שלו וגם קצת מעצמו. הוא קרא את הספר ולא זיהה כלום. דיברתי על זה עם אשתו לשעבר. צחקנו כל כך".

-את מאמינה בכוח הפסיכואנליזה לעזור אחרי כל הניסיון שלך כמטפלת, כאישה שעברה טראומה?
"המקצוע מוכיח את זה, אבל אני לא בטוחה שאפשר אי פעם להשתחרר מטראומה. אפשר אולי לחיות על סקאלה קטנה יותר".

-את מדברת על עצמך?
"כן. אני לא מצפה ליותר מדי מהעמיד".

-את בכלל רואה עתיד?
"לא. אני חיה יום אחרי יום, כל יום לכשעצמו, ואני משתדלת לעבוד קשה כדי למלא את הימים".

-יש לנו משוררת נפלאה, דליה רביקוביץ, שכתבה על חיים ברחיפה נמוכה.
"בדיוק. כי אין סיכוי שאלך ברחוב ופתאום אראה את הילדה שלי על הגשר. ההרגשה הזאת לעולם לא תהיה. אני שומרת מרחק. חזרתי לנגן, כי זאת היתה הזדהות שלי לפני שנהייתי אמא שלה. אחרי התאונה הפסקתי לעבוד כפסיכואנליטיקאית. עכשיו, חזרתי לקבל כמה מטופלים".

-הזיקנה מתוארת בספר דרך אלמה כמשהו משפיל, כבושה של הבשר המקולקל. את נכנסת לכל הפרטים, למותניים שזוחלים לבית השחי כמו כיכר לחם.
"כי אני חושבת שזה נורא להזדקן. הכל נעשה פחות ופחות. ואנחנו חיים בחברה שרוצה את כולם רזים ומתוחים".

- את פוחדת???
"אני פוחדת לאבד את האוטונומיה שלי, את יכולת הראייה, ההליכה. ועכשיו, כשהבת שלי נמצאת בתוך הזיכרון שלי, אני לא רוצה לאבד אותו, זאת אומרת, אותה".